

Čudo već viđeno

Prije deceniju-dvije Bar-Ilan univerzitet je izdao ce de sa kompletnom priručnom bibliotekom Judaistike, koji (osim biblijskog kanona i cjelokupne klasične rabinske literature), sadrži i stotine to-mova rabinske risponze (rabinsko pravo je, kao i anglosaksonsko, precedentno, tako da su odluke svih sudova iz svih vremena izvor zakona). Jedan od glavešina projekta, unuk jednog hahama stare škole, odluči da pozove dedu i pokaže mu čudo neviđeno: kućnog pi si hahama.

Haham, koji je mladost proveo učeći skoro pa naizust, prvo Bibliju (po svim pravilima klasične sefardske prozodije), potom Mišnu pa Talmud – i, na kraju, risponzu, rado se odazva pozivu pa ga unuk, kroz nekoliko dana, dovede u kancelarije projekta na univerzitetu. Među mladim, mahom uredno izbrijanim znalcima Tore i kompjutera, starac je odskakao svojom sijedom bradom, svojom mugrebi žilabom i plitkim crvenim fesom, opervaženim crnom, korotnom trakom, koja podsjeća i njega i sve one koji ga vide na činjenicu da je Hram još uvijek razoren, a pola Tore zbog toga nesprovodivo.

Kompjuterashi Tora provinijencije posjedoše hahama pred kompjuter i počеше da ga „vodaju” okolo-naokolo po programu. Prvo su mu pokazali koje se sve knjige nalaze na disku. Starac je zadovoljno klimao glavom, kao pravi knjiški sladokusac. Potom mu pokazaše kako se traže pojmovi, i to na rate: prvo unutar jednog talmudskog traktata, pa unutar cijelog Talmuda i, na koncu, unutar rabinske risponze svih vremena. Taman kad je haham bio zaustio da ih pohvali, i njih i projekat, da ima kaže kako: *Eto, na nebu znaju da se ovo pokoljenje baš ne satra od grijanja stolice – pa kad neće Muhamed brdu – ono su na nebu odlučili da pošalju brdo Muhamedu, i sve tako slične riječi pohvale i ohrabrenja – k'o za đavola, jedan od prisutnih programera naprasito izjavi kako danas više nema potre-*

be za *pukim*, baš je tako rekao *pukim*, bubetanjem napamet, jer mogućnost uskladištenja tolikog broja podataka oslobađa čovjeka potrebe učenja napamet i omogućava mu da se usresredi na razumijevanje. Starcu se smrče pred očima. Volio je svog unuka, kao i njegove drugove. U njihovoj žarkoj želji da iskoriste tehnologiju za bolje ovladavanje Torom prepoznavao je svoj vlastiti žar. Žar svojih očeva i djedova, svojih učitelja, učitelja svojih učitelja, žar pokoljenja. Upravo zato nije smio dozvoliti unuku i njegovom pokoljenju da se uzgorde nad svim prethodnim pokoljenjima učenjaka. Za trenutak je zažmirio, kao da se usredsređuje – a potom objavi kompjuterashima rat sljedećim riječima:

- *E ajde, baš da vidim, stavite mu da traži sva mjesta gdje se spominju zakoni vezani za udovištvo.*

Programeri kao da jedva dočekaše. Žurno unesoše u pretraživač teksta korijen *udov* sa oznakom za sve moguće sufikse. Kroz nekoliko sekundi ukaza se dugačka lista sa nekoliko stotina talmudskih navoda u kojima se pojavljuju pomenuti pojmovi. Haham je prelijetao preko liste brzim pogledom. Shvatao je polako ograničenja kompjutera, i lice mu se ozari. Zatraži da brže pomiču listu – pa se, kad su se već primakli kraju, uvidjevši da mu je pretpostavka tačna, slavodobitno okrenu onom programeru koji bi kompjuter pretpostavio živu čovjeku, i to još hahamu... Šutio je i gledao ga u oči.

- *I? Šta velite?* – upita jedan od programera.
- *Nije loše, nije loše* – zaključí haham – *ali mlado, brzopleto. Moji bi pokojni učitelji sigurno vratili ovaj vaš kompjuter da uči još koju godinu. Da utvrdi gradivo.*
- *Kako da utvrdi gradivo? Zašto da utvrdi gradivo?* – počеше pljuštati pitanja.
- *Pa, eto, recimo, smetnuo je ono čuveno mjesto o dojlji udovici, pa onda ono mjesto gdje se spominje otmica udovice... Da ne govorim o onom opštepoznatom mjestu, koje ni početnici nikad ne preskoče, na kome se govori o dvije setre udate za dva brata, od kojih jedan umre, a žena mu postane udovica.*

Nemoguće! Poletješe da traže citate koje je haham sipao kao iz rukava. Ubrzo im se otkri šta se desilo. Haham je bio u pravu. Načelno. Istini za volju, ni kompjuter nije ništa pogriješio. U rečenim

odjeljcima nije se pojavljivala bilo koja izvedenica korijena *udov*, nego opisi tipa: *kojoj je umro muž*. Shvatili su da je rav koji, blago rečeno, nije imao pojma o kompjuterima (pitanje je da li bi ga znao ugasiti da su se kojim slučajem sreli) sasvim slučajno uočio da kompjuter ne traži po smislu – nego po formulaciji. Počeše mu objašnjavati:

- *Ovdje se ne spominje udovica – nego žena kojoj je umro muž.*
- *E, to ćete vi objasniti ženama kojima je umro muž kako i zašto one kod vas danas nisu udovice – odgovori haham kao iz topa.*
- *Kompjuteri ne traže po smislu – pokuša drugi da objasni hahamu. Mi smo ti koji im određujemo zadatak. Rekli smo mu da traži sva mjesta gdje se izričito spominju riječi izvedene iz korijena udov i on je sva takva mjesta našao. Da smo ga poslali da traži mjesta na kojima piše 'čiji je muž umro' – on bi nas odveo i na ta mjesta.*

Haham se ponovo okrenu kompjuteru. Gledao je u listu nekoliko dugih trenutaka, a onda mu lice opet obasja unutrašnja svjetlost.

- *Veliš, tražio je izvedenice iz korijena udov? – upita onog programera.*
- *Da!*
- *Pa gdje mu je onda ono mjesto s onom ženom koja se nešto zavjetovala, pa joj muž obnevažio zavjet, pa ona poslije, kad je postala udovica... Ili ona priča o ženi koju je muž otpustio bez otpusnine, pa se ona preudala i poslije razvela ili postala udovica... – počeo haham opet da veze.*

Ponovo se baciše na provjeravanje. Uistinu, na svim je ovim mjestima bila upotrebljena izvedenica korijena *udov*. Radilo se o glagolu *obudoviti*, ali kad su postavljali pitanje, nisu uzeli u obzir i prefikse – nego samo sufikse.

- *Svaka čast – priznade programer – mi mu nismo dobro odredili zadatak. Bilo je dovoljno da stavimo i znak za prefikse, kao što smo stavili za sufikse. Tad bi kompjuter izlistao i sva ova mjesta.*
- *Bi li sigurno? – upita haham.*

Kakvo pitanje. Naravno da bi, sigurno. Odrediše ponovo pojam pretrage: riječ *udov* sa svim mogućim prefiksima i sufiksima. Za svega nekoliko sekundi pojavi se nova lista na kojoj su se, ovaj

put, pojavljivale i sve moguće forme glagola obudovjeti. Haham se zagleda u listu. Gledao je dobrih deset minuta. Očekivali su da će konačno priznati poraz. Ipak je tehnika-tehnika.

- *De onaj Ajnštajn?* – upita haham, tražeći programera zbog kog je bitka i počela.
- *Evo me – ako na mene mislite.*
- *Je l' prof sore – upita ga – gdje mu se dede ono mjesto o puštenici koja se preudala pa ostala udovica? Ne sjećam se tačno koji je traktat u pitanju. Što mrzim kad mi ovako mozak stane, k'o kompjuter. Ili, ono mjesto gdje se spominje čovjek koji uda ćerku, pa ona obudovi...*

Potražiše oba iskaza, prema riječima koje je starac naveo. Haham je opet bio u pravu. Na oba se mjesta pojavljivao glagol obudoviti, samo umjesto njegove književne forme: *leitarmen*, na oba se mjesta pojavljivala dijalektalna forma: *leitarmel* (smjenjivanje suglasnika L, M, N i R je česta pojava u semitskim jezicima). Značenje je, naravno, bilo isto. Radilo se o pukoj fonetskoj promjeni. Svi zanimajiše, obuzeti poštovanjem pred nepobitno suverenim vladanjem rabinskom literaturom.

Starac se diže. Tobože umorno (a činilo se poletjeće u svakom trenutku), prihvati se unuku pod lakat – kao da će napolje – pa onda, okrenuvši se prisutnima, ipak izreče svoju pohvalu. Malo škrtiju nego što je sprva bio zamislio:

- *Dobro vam je ovo djeco. Dobro! Za kad hahamu stane pamet. Al' ko nije ugrijo stolicu, teško da će iz ovog plastičnog hahama znat' šta izvuč'.*

I tako ostade da se kompjuteri zovu *plastični hahami* – a za hahame se, opet, kad odskoče učenošću, veli: *Mašala, k'o kompjuter...*

Lako je živom vaskrsnut'

Đoha dobio poziv za regrutaciju. Šta da radi? Nikad ranije nije imao veze s vojskom. Poče se raspitivati kod prijatelja. *Ma ništa, bolan* – objasniše mu – *najobičniji ljekarski pregled; gledaju jesi li zdrav fizički i psihički, da nisi homoseksualac. Jao, šta ću ako sam homoseksualac* – pomisli Đoha, ali ništa ne reče prijateljima. Pošto neko vrijeme nikako nije mogao da odgonetne da li je homoseksualac ili nije, odluči da se obrati za pomoć nekom iskusnijem. Neki malo stariji mahalski mangup objasni mu da ko ima odnose sa ženama taj sigurno nije homoseksualac. Kako je imao neku djevojku s kojom se viđao, Đoha je prvom prilikom upita da li bi s njom mogao provjeriti da nije homoseksualac. Djevojka mu zveknu šamarčinu, iz čega Đoha odmah shvati da ona baš i nije neki entuzijasta kada su u pitanju naučni eksperimenti. Poslije se požali istom onom mangupu, na šta mu ovaj prebaci:

- *Budalo jedna, pa ne možeš joj to tako direktno ponuditi.*
- *Zašto?* – upita Đoha krajnje iskreno.
- *Zato što ti tako neće dati.*
- *Šta me brige* – odgovori Đoha dureći se.
- *Kako šta te brige? Pa rekli smo da bez nje ne možeš provjeriti. Đoha, bolan, ne možeš sjeći granu na kojoj sjediš.*
- *Kakva sad grana?* – upita Đoha, ne shvatajući baš najbolje vezu između grane i djevojke.
- *Provjeri, pa će ti se kazati samo* – odgovori mangup koji nije imao previše volje da se nastavi baktati sa bandoglavim Đohom.

Đoha k'o Đoha, gonjen znatiželjom odmah ode do nekog drveta, sjede na jednu granu i poče je sjeći. Prolazio onuda neki haham pa mu reče:

- *Đoha, nemoj, bolan, sjeći granu na kojoj sjediš.*
- *Moram, da nešto probam.*
- *Pa pašćeš, jadan ne bio.*

– *Jok, jok, dobro sam se učvrstio.*

Haham ode, a Đoha nastavi udarati sjekirom. Poslije nekoliko udaraca grana puče a Đoha se nađe na zemlji, baš kao što je haham prorekao. *Bože, pa onaj je čovjek bio prorok* – zaključi Đoha – *idem trke da ga pitam kada ću umrijet'* – odluči, pa naže za hahamom.

Videći s kim ima posla, haham mu odgovori: *ha ti se o'lade ruke i nos*. Đoha je dobro uzeo u pamet hahamove riječi. Poslije nekoliko mjeseci zateče se napolju za ciča zime. Zindan, zindan. U neka doba osjeti kako mu se ruke lede. Brže-bolje se pipnu po nosu. I nos mu je bio hladan. *Bože, pa ja sam umro* – zaključi, i pruži se koliko je dug i širok. Poslije nekog vremena nađu ga neki ljudi kako leži nepomičan, pa i oni zaključiše da je mrtav. Poniješe ga na rukama da ga sahrane. Dodoše do nekog raskršća. U to jedan upita: *kojim li nam je putem brže do groblja?*

- *Desno* – odgovori Đoha – *tuda bi ti ja vazda idi dok sam bio živ.*
- *Pa ti si živ?* – zaprepastiše se oni ljudi.
- *Nisam* – odgovori odlučno Đoha – *kako ću biti živ kad sam umro?*
- *Pa kako onda razgovaraš sa nama?* – upitaše ga.
- *E to ćete mi oprostiti, ja sam frižak mrtvac i još mi niko nije objasnio šta mi je k'o mrtvacu činiti.*

Povuci-potegni, ne mo'š Đohu šale ubjediti da je živ. Zaintačio da je mrtav, i Bog. U neka doba shvatiše da je on to po znakovima koje mu je dao haham odlučio da je umro. Zovnuše hahama. Haham, međutim, odmah nađe ključ od Đohine duše.

- *Je li, Đoha* – upita ga – *je li ima smrt?*
- *Ima, brate. Kakvo je to pitanje?*
- *E, dobro, sad ti meni reci jesi li ti učio na vjeronauci kako ima i vaskrsenje?*
- *Jesam.*
- *E pa eto, ti si lijepo umro, pa si onda vaskrsao. I sad, pošto si vaskrsao – sad si živ i možeš lijepo kući.*

Đoha mu poljubi ruku diveći se njegovoj mudrosti. S prezirom pogleda na budale koje mu to nisu znale objasniti ovako lijepo kao haham.

Poslije nekog vremena haham zateče Đohu kako za opkladu skače s mosta u rijeku.

- *Aman, Đoha, jesi li pobudalio da mećeš glavu u torbu za sitniš. Poginućeš, pa šta si onda napravio?*
- *Ako – odgovori mu buenu di Đoha – poginem... pa vaskrsnem.*
- *Gledaj, džanum – pouči ga haham – lako je živom vaskrsnut', ko mandrkne, njemu je poteže.*

Terorija evolucije običaja

Pričaju kako je neka jevrejska opština raspisala konkurs za *kantora*, te jedan tek svršeni *hazaniću* iliti *hazančić* pohiti da se prijavi. Predsjednik opštine mu, potkraj razgovora, dade još i ovo uputstvo:

- *Samo da znaš, kod nas se hazan kad izlazi na teva prvo duboko pokloni, onda se ispravi i tek onda počne s molitvom.*
- *Što to?*
- *Zato što hoće platu, a bez da se kod nas drži našega adeta, od nas je beli neće dobit'.*
- *Znam, ali šta je osnova tog običaja? Nikad nisam čuo da se ide drugo tako stupa na teva.*
- *Čuj, šta je osnova običaja* – odgovori mu predsjednik opštine, koji je oduvijek smatrao da su stvari mahom same po sebi jasne, a one koje nisu su vjerovatno suviše – *pa to što smo ga uobičajili. Da ne običavamo tako kako običavamo, ne bi nam ni običaj bio taki kaki je.*

Ne budi ti lijeno našem mladom liturgisti, on se iz onih stopa uputi ka rabinu one zajednice i s vrata ga upita:

- *Ribi, otkud njima, ovde, običaj da se hazan, kad izlazi na teva, prvo duboko pokloni, pa tek onda može da počne s molitvom?*
- *Ne znam, vala, pravo da ti kažem* – odgovori mu hahamiću – *ja sam relativno nov ovde, a kako rečeni običaj nije sporan sa stanovništvom alaha, nikad se nisam potrudio da mu ustanovim izvor i porijeklo. Imaš starog hahama koji ne izlazi iz kuće, pa ti... ako ti je baš zapelo, bujrum, brate, skokni do njega i pitaj ga. Ako ti iko znaadne odgovorit', to će bit' on.*

S mladalačkim viškom energije i manjkom iskustva, il mazalaltu di muestru hazaniću (sretnik od našeg mladog hazana) zaputi se pravo na noge *sinjor hahamu*. Ovaj ga dočeka na balkonu, sejićeci ljepotu Božijih ruku djela.

- *Buenus dijas!*
- *Kun salud i vidas!*

- *Sinjor ribi, otkud njima, ovde, običaj da se hazan prvo duboko pokloni pred teva, pa da tek onda počne s molitvom?*
- *Ma jesu l' to makli kandil koji je visio pred teva? – upita ga haham.*
- *Nema sad tamo nikak'og kandila, ima luster, al on je visoko.*
- *Eto, što ti je insan – reče mu haham – umrla lampa, ostala hampa.*

Pošto se mladić češao po glavi s blagim izrazom nevjerice e da bi jedna tako tehnička stvar mogla uroditi običajem, *haham* se potrudi da mu objasni kako to hoda s običajima: *Slušaj, kad sam ja učio ovu rabotu pred mojim pokojnim učiteljima, jedan nam je od njih hejbet puta ponovio jednu jako lijepu kunsežu o tome kako nastaju običaji, i ponavljao nam je sve dok je nismo utuvili. Vele, jedan frižak bračni par, noći di Šabat, muž iz sinagoge kući, a žena me'tla na sto tepsiju sa ribom za šabat. On digne poklopac, kad, ono, sve i jedna riba bez glave.*

- *Šta je ovo? – on će njoj.*
- *Kako šta, pa ribe...*
- *Pa nisam ćorav, vidim i ja da su ribe, al' đe su ribama glave?*
- *Bog s tobom, pa riblje glave nisu kašer.*
- *Đe si ti čula da riblje glave nisu kašer, mi ih vazda jeli?*
- *Onda ste vi naki labavi Jevreji, ako riblje glave jedete.*
- *Nismo mi labavi Jevreji, već vi izmišljate vazdan naka nova prav'la.*
- *Eto, sutra ćemo na ručak kod moje mame, pa je možemo pitat' – zaključí žena pomirljivo.*

I sutra, oni kod punice, i ćerka je upita šta i kako, a ova joj lijepo odgovori, sve samosamim poslovicama, k'o što kod nas pričaju žene:

- *Ansina topimos al mundo, anisna lo vamos a dešar. Tako smo zatekli svijet, pa ćemo ga tako i ostaviti. Luke di mi majri vidi, a mi fiža mi lu pasi. Što sam od svoje majke vidjela, to sam svojoj šćeri ostavila.*
- *Sve je to divno i krasno – reče joj zet – ali otkud vam da riblje glave nisu kašer?*
- *Ah, amor dil jarnu, sol di invjarnu, ljubav zetova – sunce ozimo – odgovori mu punica, ciljajući na to kako se još nije rodio ko se*

o zetovu ljubav ogrijao... *Eto, svakako ćemo uveče kod none, na večeru, pa je ti pitaj.*

Tako i bi. Uveče dođoše kod bake, i ćerka i unuka je u jedan glas odmah upitaše:

- *Je li tako da riblje glave nisu kašer?*
- *Ma što lupetate, ženske glave, otkud vam to?*
- *Čuj što lupetamo, pa o'tebe vid'le, ti ih vazda fikar'la – ćerka i unuka će uvrijeđeno.*
- *Jah, kad su kod mene tepsije vazda bile 'nol'sne, a i rerna k'o iglene uši.*

Tako ti, sine moj, nastane pola običaja – zaključí haham svoj osvrtna na svoju zajednicu i njenu običajnu praksu.